

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА ЗАРУБІЖНИМИ ВЧЕНИМИ

Інтеграційні процеси передбачають створення єдиної європейської зони вищої освіти та науки задля забезпечення високого рівня мобільності українського студента та конкурентоспроможності вітчизняного фахівця на світовому ринку праці та приєднання системи вищої освіти України до Болонського процесу. Тому в нормативних документах, які регламентують діяльність ВНЗ, наголошується на підвищенні вимог щодо професійної підготовки студентів. Не менш важливою на сучасному етапі є підготовка молоді до життя у динамічному полікультурному середовищі, до якого має пристосуватись фахівець будь-якої сфери діяльності. Процеси адаптації протікатимуть успішно, коли в нього сформована комунікативна компетенція. Це вимагає від майбутніх спеціалістів певного рівня володіння іноземною мовою, навчання якої повинно стати важливим елементом їх професійної підготовки. Ця проблема є особливо гострою стосовно підготовки фахівців авіаційної галузі, що зумовлено насамперед зобов'язанням України виконувати вимоги (зокрема й стосовно мовної підготовки) Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), членом якої вона стала у 1992 році. Підготовку висококваліфікованих фахівців, які працюють в авіаційній галузі, здатних конкурувати на світовому ринку праці з надання авіаційних послуг, здатних до ефективної самореалізації, самоосвіти, самовдосконалення, забезпечує компетентнісний підхід.

Мета даної статті – здійснити аналіз дослідженості проблеми формування іноземної професійно-комунікативної компетенції майбутніх фахівців вітчизняними та зарубіжними вченими. Для досягнення поставленої мети було

виконано наступні завдання: 1) проаналізовано основні підходи до визначення сутності понять «компетентнісний підхід», «іншомовна комунікативна компетентність», функціональної ролі іншомовної комунікативної компетентності у складі професійної компетентності фахівця та 2) окреслено зміст іншомовної професійно-комунікативної компетенції.

Основні ідеї компетентісно орієнтованої освіти були предметом наукового пошуку зарубіжних вчених (В.Болотова, В.Краєвського, В.Серікова, А.Хуторського та ін.). Аналіз сутності зазначеного феномена, характеристику його складових знаходимо в дослідженнях вітчизняних науковців – О.Локшиної, О.Пометун; уміння вчитися як ключова компетентність учня загальної середньої школи розкрита О.Савченко. Компетентнісний підхід у системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців - І. Драча, І. Бабина, П.Бачинського, Н. Бібік, Г. Гаврищак, І.Гудзик, Н. Дворнікової, Я. Кодлюк, О. Локшиної, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, Л. Пильгун, О.Пометун, І. Родигіна, К. Савченко, О. Садівник, Л. Сень, С.Сисоєвої, О.Ситник, Т. Смагіної, Г.Терещук, С.Трубачової, Н. Фоменко та ін. Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається багатьма зарубіжними дослідниками, серед яких найбільш відомі Дж. Равен, Дж. Боуден, С.Маслач, М.Лейтер, Е.Шорт, Е.Тоффлер, Р.Уайт, А.Бермус, Р. Хайгерті, А. Мейхью та інші.

Особливістю компетентнісного підходу є перенесення акцентів з процесу навчання на його результати. Він орієнтований на професійну та особистісну підготовленість до трудовлаштування випускників.

До даної проблеми долучились і міжнародні організації, що працюють у сфері освіти: ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація Європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів та ін. Вони досліджують проблему формування знань, умінь та

компетентностей фахівців упродовж останніх 25-и років. Концептуальні основи щодо реалізації компетентнісного підходу закладені в положеннях Сорбонської, Болонської декларацій, Лісабонської угоди, Берлінського, Бергенського, Лондонського, Празького комюніке, Хартії Кельнського самміту «Групи восьми» - «Цілі і задачі навчання протягом всього життя», Санкт-Петербурзького самміту «Групи восьми» - «Освіта для інноваційних суспільств у XXI столітті», рішеннях третьої-п'ятої сесій Світового громадського форуму «Діалог цивілізацій» (2004-2007 рр.), резолюції Всесвітньої конференції з вищої освіти - 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, м. Париж, 5 - 8 липня 2009 р.) та ін.

Думки вітчизняних науковців щодо походження понять «компетентність», «компетенція» і «компетентнісний підхід» є різними, оскільки термін «компетентність» відсутній у Радянських енциклопедичних виданнях. Виходячи з цього можна припустити, що дані поняття є запозиченими із зарубіжної педагогіки, про що свідчить дослідження А. Дахіна: «...поняття з'явилися у вітчизняному педагогічному лексиконі не в результаті саморозвитку, а були запозичені із зарубіжної педагогічної літератури» [4, с. 137–138].

Не дивлячись на новизну дефінітивного апарату з даної проблеми у вітчизняній педагогічній науці, питання врахування компетентнісного підходу при підготовці майбутнього вчителя, розкривали ще філософи античності, видатні вчені та педагоги, зокрема: Платон, Аристотель, Ян Амос Коменський, Джон Локк, Й.-Г. Песталоцці, І. Кант. Їхні ідеї є актуальними і сьогодні, коли мова йде про підготовку компетентної у сфері певної професійної діяльності людини. Англійський філософ і педагог Джон Локк у праці «Думки про виховання» висвітлює проблему виховання джентльмена – людини, в якій поєднуються високоосвіченість з діловими якостями, тверді моральні переконання з відповідними манерами поведінки. На думку німецького

філософа І. Канта, головною метою виховання є навчити людину думати. Швейцарський педагог Й. Г. Песталоцці вважав, що суть морального виховання (як складової ціннісної сфери особистості, яка, у свою чергу, є складовою компетентнісного підходу в освіті) полягає у пізнанні добра, в умінні і бажанні творити добро. Предметом нашого наукового дослідження є формування компетенції фахівця однієї із сфер діяльності авіаційної галузі – авіоніки. Зазначені якості є професійно вагомими для нього. Адже сьогодення потребує фахівців, які вміють адаптуватися до мінливих умов, творчо мислити, готові самостійно приймати рішення та брати відповідальність за їх наслідки.

На думку деяких вчених, поняття «компетенція» та «компетентність» були введені до наукового обігу у 1958 році. Це пов'язано із запуском штучного супутника Землі в СРСР у жовтні 1957 року, що засвідчило здатність нашої країни до підготовки висококваліфікованих вчених та інженерів. Але діячі із сфери освіти США, намагаючись певною мірою дискредитувати зміст освіти СРСР, висловили думку, що гуманітарні дисципліни у системі вищої фахової підготовки не викладаються належним чином. Англійський професор Артер С. Трейс-молодший, співробітник центру з вивчення СРСР при Університеті Джона Керролла в Клівленді, у своїй статті 'Що знає Ваня і чого не знає Джоні' (What Ivan Knows That Johnny Doesn't) на основі порівняння змісту підручників з гуманітарних дисциплін спростував це твердження. Кінець 60-х років був періодом кризи американського суспільства. Саме некомпетентністю педагогів пояснювали неякісну підготовку фахівців. Тому проблема дослідження та формування компетенцій була спрямована на підвищення якості навчання спеціалістів. Деякі дослідники І.А. Зимня, Т.Е. Ісаєва дотримуються думки, що інтерес до проблеми дослідження компетенцій зростає саме в період кризи в економіці, освіті та культурі.

Вперше проблема дослідження компетенцій отримала наукове обґрунтування на конференції «Компетенція: аналіз, критика, переоцінка» в

Державному університеті штату Пенсільванія, США, в травні 1980 року. У подальшому вона обговорювалась на Національній конференції в університеті м. Х'юстон, США, в березні 1974 року, на Національній конференції з проблем оцінки компетентності в педагогічній освіті, м. Лексингтон, штат Кентуккі, США, в листопаді 1980 року.

Важливе значення у формуванні розвитку теоретичних засад компетентнісного підходу мала розробка концепції підготовки педагогічних кадрів на основі цього підходу (Competency-Based Teacher Education), який став основним у вищій педагогічній освіті США з середини 70-х та на початку 80-х років ХХ століття. У цей період відбувається розмежування прийнятих педагогікою понять «компетенція та компетентність»[5].

Поняття «компетентнісна освіта» (Competency-Based Education) з'явилося у США наприкінці 80-х на початку 90-х років ХХ століття, проте не у США, а у Великобританії концепція компетентнісно-орієнтованої освіти з 1986 року була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів. У 1997 році в рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (скорочена назва «DeSeCo»)[6].

Проаналізувавши праці, присвячені розвитку компетентнісно-орієнтованого навчання, можна умовно поділити процес становлення компетентнісного підходу в освіті на три етапи. Перший етап (1960 - 70-ті роки ХХ століття) - вперше в науковій літературі з'являються поняття «компетентність», «компетенція» і розпочинається наукова робота над вивченням та систематизацією різних видів компетентностей. Другий етап (1970-90 - ті роки ХХ століття) - створено перелік ключових компетенцій. Джон Равен в своїй книзі «Компетентність у сучасному суспільстві», яка з'явилася в Лондоні в 1984 р., пояснює значення цього терміна, а також

пропонує перелік 39 компетентностей, виділяє такі категорії як «готовність», «впевненість», «здатність», «відповідальність» людини. Вітчизняні та зарубіжні дослідники не лише досліджують компетенції, але й будують процес навчання, кінцевим результатом якого є формування компетенцій. Третій етап (кінець 80-х - початок 90-х рр. XX ст.) - була зроблена спроба визначити компетентності як певний освітній результат. Вчені США визначили три основних компоненти в компетентній освіті (формування знань, умінь і цінностей особистості), де компетенція виступає головною складовою компетентно-орієнтованого навчання. У вітчизняній педагогіці визнано три види компетентностей, які характеризують результати навчання на засадах компетентного підходу: ключові, міжпредметні і предметні.

Велике значення для окреслення компетентностей, необхідних майбутньому фахівцеві, мав симпозіум Міжнародної комісії Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» (1996 рік, м. Берн), на якому було сформульовано орієнтовний перелік ключових компетенцій (key competencies), яких повинні набути ті, що навчаються, як для успішної роботи, так і для подальшої освіти: вивчати, шукати, думати, співпрацювати, братися за справу, адаптуватися.

Третій етап дослідження компетентності як наукової категорії, характеризується появою робіт А.К. Маркової (1993, 1996), де в загальному контексті психології праці професійна компетентність стає предметом спеціального всебічного розгляду. У роботах цього періоду поняття компетентність трактують по різному: і як синонім професіоналізму, і як одну із його складових.

Поступово у теорії компетентного підходу визначається мета освіти не лише знання й уміння, а й певні якості особистості, формування ключових компетенцій (компетентностей), які повинні підготувати студентів до подальшої успішної професійної діяльності [3].

Усе це дозволило виділити три рівні готовності (якості) випускника ВНЗ до виконання функціональних обов'язків, а саме: перший рівень, що передбачає елементарну готовність випускника ВНЗ до виконання посадових обов'язків; другий рівень - здійснення фахівцем роботи на функціональному рівні; третій - компетентнісний рівень готовності фахівця до високопродуктивної, креативної праці, де однією зі складових високої компетентності є його науково-дослідницька компетентність. [1].

Іноземна мова є важливим засобом формування компетентного фахівця. Кінцевою метою навчання цієї дисципліни є формування комунікативної компетенції, що зокрема для фахівців авіаційної галузі є професійно вагомим. Питання мовної компетентності не є чимось абсолютно новим. Ще на початку минулого століття швейцарський лінгвіст, один з основоположників сучасної лінгвістичної науки, Фердінанд де Сассе намагався дати визначення поняття мовної компетенції.

Термін «комунікативна компетенція» до наукового обігу ввів Делл Хаймс (1972р.) на основі визначеного Н. Хомським поняття «мовна компетенція» ще у середині минулого століття. Американський мовознавець Н. Хомський розглядав мовну компетенцію не як вроджену здатність, а як результат процесу соціалізації людини. Комунікативну компетенцію Д. Хаймс визначив як внутрішнє знання ситуативної доречності мови. Він вважав, що компетенція – це не тільки знання граматики та володіння певним словниковим запасом. Людина повинна знати, в яких мовленнєвих ситуаціях вживати ті або інші слова чи граматичні конструкції. Американський дослідник розрізняв граматичність висловлювання (Н. Хомський називав це знанням мови *competence*) та його прийнятність у даних умовах спілкування (Н. Хомський називав це мовною активністю *performance*). Слід зазначити, що не існує загальноприйнятих термінів для перекладу понять *competence* та *performance*,

тому перекладачі праць американських соціолінгвістів (У.Лабова та ін.) нерідко користуються термінами «мовна компетенція та мовленнєва практика».

Розвиваючи ідеї Н. Хомського, Д. Хаймс розширив зміст поняття «мовної компетенції» і перетворив його у поняття соціолінгвістичної та комунікативної компетенції. Ідеї Д.Хаймса про необхідність вивчення мовної здатності людини у тісному зв'язку з соціалізацією і з широким соціальним контекстом, у якому здійснюється мовна діяльність людей, підтримували Уільям Лабов, С. Ервін Тріпп, Чарлз Філмор та інші дослідники.

В.А. Звєгінцев стверджує, що поняття "комунікативна компетенція" введене тому, що сама мовна компетенція не здатна забезпечити нормальне спілкування між людьми. Необхідна ще соціолінгвістична компетенція, яка допомагає людині вибрати «правильну» поведінку в суспільстві. Н.П.Шумарова вважає, що поняття мовної компетенції має тлумачитись не просто як знання системи мови та правил її використання, а як реалізація цих знань у численних комунікативних актах [7, с. 11].

У 70-і роки Рада з культурної співпраці при Раді Європи почала діяльність щодо створення моделі іншомовної комунікативної компетентності, а також щодо розробки на її основі порогових рівнів (threshold levels) володіння іноземною мовою. У 1996 в Страсбурзі було прийнято документ під назвою «Сучасні мови: вивчення, викладання, оцінка. Загальноєвропейська компетенція», в якому структура комунікативної компетентності було представлено за допомогою лінгвістичної, соціолінгвістичної, дискурсивної, соціокультурної, соціальної й стратегічної компетенцій.

Термін «професійна компетентність» з'являється в 60-х роках 19-го століття як формулювання соціального замовлення до системи освіти. Він пов'язується зі здатністю фахівця розвиватися, вдосконалювати свої вміння та навички, оволодівати новими технологіями. У 90-і роки до фахівця пред'являються такі вимоги як здатність успішно вирішувати завдання в

різноманітних, нестандартних ситуаціях, швидко адаптуватися до змінних умов праці, готовність до самоосвіти. Ці якості називаються ключовими компетентностями. Саме вони забезпечують конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці.

Деякі дослідники визначають професійну компетентність як психічний стан особистості, що дозволяє їй діяти самостійно і відповідально, виявляти здатність і вміння виконувати певні функції діяльності для досягнення відповідних результатів. Поняття «компетентність» пов'язують із дозріванням особистості та набуттям рівня готовності [5, с. 56], який дає їй змогу продуктивно діяти щодо виконання різноманітних фахових завдань і отримувати відчутний успіх.

К.В. Шапошніков розглядає поняття професійна компетентність як готовність і здатність фахівця приймати ефективні рішення при здійсненні професійної діяльності. Автор визначає професійну компетентність як сукупність інтегрованих знань, умінь та досвіду, а також особистісні якості, які дозволяють фахівцю успішно здійснювати професійну діяльність. В. Теніщева розглядає іншомовну компетенцію як складову професійної компетентності. На думку дослідниці, професійна іншомовна комунікативна компетенція фахівця є складним інтегративним утворенням, яке забезпечує компетентне професійне спілкування мовою спеціальності в умовах міжкультурної комунікації.

Важливим структурним компонентом професійної компетентності, на думку Е. Бібікової, є комунікативна компетентність. Засобом формування професійної комунікативної компетентності є спілкування. Е. Бібікова визначає іншомовну комунікативну компетентність, як здатність та готовність фахівця до здійснення професійного спілкування іноземною мовою. Вона передбачає сформованість комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (мовлення, аудіювання, читання, письмо), наявність мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) та навичок оперування ними [2].

О. Кравченко та С. Склярова розвивають положення, викладені Е. Бібіковою щодо проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності у своєму дослідженні. Проблему формування іншомовної комунікативної компетентності досліджували Т. Аванесова, А. Астадур'ян, Л. Борозенець, Н. Гавриленко, О. Григоренко, М. Євдокімова, В. Зикова, О. Іскандарова, Е. Комарова, Т. Кускова, Н. Кучеренко, Т. Лопатухіна, Т. Лучкіна, Ю. Маслова, Р. Мільруд, А. Самсонова, О. Фадейкіна, Л. Фішкова, Л. Халяпіна, І. Цатурова, М. Шишлота ін..

Ми цілком поділяємо думку К.В. Шапошнікова, В. Теніщевої та Е. Бібікової щодо необхідності формування у майбутніх фахівців здатності та готовності здійснювати професійне спілкування іноземною мовою, а також ознайомлювати їх з культурою і цивілізацією сучасного світу. Тому, що авіатехніки здійснюють технічне супроводження літака в складі льотного екіпажу закордон, здійснюють ділове листування, записи у бортовому журналі англійською мовою, працюють з нормативно-технічною документацією, яка видається англійською мовою. Ми розглядаємо іншомовну компетенцію як складову професійної компетентності.

Таким чином, під професійною компетентністю майбутнього фахівця авіаційної сфери ми розуміємо сукупність знань, умінь зі спеціальності, готовність їх застосувати в практичній діяльності, вміння самостійно отримувати нові знання, професійно значимі особистісні якості, здібності та досвід діяльності у даній сфері.

Іншомовна комунікативна компетентність – це інтегративне особистісно-професійне новоутворення; взаємодія мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенцій. Іншомовна компетентність являє собою комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти особистості, здатність і готовність здійснювати ефективну професійно спрямовану

іншомовну комунікацію. Формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх авіаційних інженерів слід розглядати як обов'язкову складову загальної фахової підготовки.

Література:

1. Артимова М.Г., Архіандрит Віктор (В.В. Бедь). Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у вищому навчальному закладі [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kau.com.ua/>
2. Библикова Э. В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Э. В. Библикова. - Майкоп, 2006. - 29 с.
3. Гришкова Р. О. Формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. - Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2003. - № 11. - С 36-43.
4. Дахин А. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? // Народное образование. — 2004. — № 4. — С. 137–138.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Междунар. Гуманит. фонд “Знание”, 1996. – 308 с.
6. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики.– К.: „К.І.С.”, 2003. – 296 с.
7. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму: Монографія.– К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000.– 283 с.
8. Competency-Based Teacher Education: Progress, Problems and Prospects/ Ed. By W.R. Houston, R.B. Howsam. – Chicago: Science Research Association, 1972, Vol. X, -182 p.

Аннотация

Наталья Глушаница

Ретроспективный анализ исследования проблемы формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции отечественными и зарубежными учеными

В статье осуществлен анализ исследованности проблемы формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции будущих специалистов отечественными и зарубежными учеными, проанализированы основные подходы к определению сущности понятий "компетентный подход" "иноязычная коммуникативная компетентность", функциональной роли иноязычной коммуникативной компетентности в составе профессиональной компетентности специалиста.

Annotation

Natalia Glushanytsia

Retrospective Analysis of Research on Problem of Formation of Foreign Language Professional and Communicative Competence by Native and Foreign Scientists.

The article analyzes the level of investigation of the problem of the formation of a foreign language professional and communicative competence of future specialists by native and foreign scientists, the basic approaches to the determination of essence of such notions as "competence approach" "foreign language communicative competence", the functional role of the foreign language communicative competence as an integral part of professional competence of a specialist.

